

Katowice, dnia 25 września 2017 r.

BPK.571.1.2017.MK

**Raport przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur
z wizytacji w Zakładzie Karnym w Herbach
(wyciąg)**

1. Wstęp

Na podstawie artykułu 19 *Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania*, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku z dnia 18 grudnia 2002 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 30, poz. 192) oraz działając na wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich, w dniach 27-28 czerwca 2017 r. do Zakładu Karnego w Herbach (zwanym dalej Zakładem lub jednostką) udali się przedstawiciele Zespołu *Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur* (zwanego dalej: KMPT lub Mechanizmem): Przemysław Kazimirski – zastępca dyrektora Zespołu (prawnik) oraz Dorota Krzysztoń (kryminolog). W wizytacji uczestniczył również pracownik Biura Pełnomocnika Terenowego RPO w Katowicach – Michał Kleszcz (prawnik).

Pracownicy Biura Rzecznika Praw Obywatelskich (dalej: BRPO) sprawdzili na miejscu sposób traktowania osadzonych, w szczególności pod względem ich ochrony przed torturami oraz innym okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem.

W ramach wizytacji wykonano następujące czynności:

- przeprowadzono rozmowę z mjr Mirosławem Pawlakiem – dyrektorem Zakładu;
- dokonano oglądu pomieszczeń w tym m.in: celi zabezpieczającej, celi izolacyjnej, wybranych losowo cel mieszkalnych, świetlicy, izby chorych, łaźni, sali widzeń;
- przeprowadzono w czasie wizytacji cel mieszkalnych i innych pomieszczeń rozmowy z osadzonymi oraz pracownikami jednostki;
- przeprowadzono na osobności indywidualne rozmowy z wybranymi osadzonymi;

- przeanalizowano wybraną dokumentację, w tym m.in. akta osób tymczasowo aresztowanych oraz skazanych, protokoły z odpraw kierownictwa jednostki.

Pracownicy Biura RPO poinformowali dyrektora Zakładu o ustaleniach dokonanych w ramach powyższych czynności, a także wysłuchali jego uwag i wyjaśnień.

Ponadto po zakończeniu wizytacji przeanalizowano m.in. sporządzone na wniosek pracowników KMPT informacje związane z funkcjonowaniem jednostki oraz wybrane przez wizytujących nagrania z zastosowania środków przymusu bezpośredniego.

W trakcie wizytacji wykonano dokumentację fotograficzną oraz użyto dalmierza.

W przedmiocie zainteresowania przedstawicieli KMPT każdorazowo pozostają następujące zagadnienia: traktowanie osadzonych przez funkcjonariuszy SW, kwalifikacje personelu, prawo do informacji, prawo do kontaktów ze światem zewnętrznym, prawo do ochrony zdrowia, prawo do praktyk religijnych, warunki bytowe, oddziaływania kulturalno-oświatowe. W niniejszym Raporcie uwzględniono jedynie te obszary, które w ocenie przedstawicieli KMPT wyróżniają placówkę na tle pozostałych oraz te, które wymagają poprawy.

2. Charakterystyka jednostki

Zakład Karny w Herbach jest jednostką typu zamkniętego przeznaczoną dla mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy z wydzielonymi oddziałami dla: tymczasowo aresztowanych, skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w warunkach zakładu karnego półotwartego oraz młodocianych odbywających karę pozbawienia wolności w warunkach zakładu karnego zamkniętego i półotwartego. Ustalona pojemność jednostki to 404 miejsca.

3. Mocne strony

Z obserwacji poczynionych przez wizytujących wynika, że atmosfera panująca w jednostce jest dobra. W rozmowach indywidualnych rozmówcy wskazywali na przychylny stosunek oddziałowych i wychowawców do zgłaszanych przez nich spraw.

Od 2015 r. wszystkie cele mieszkalne posiadają w pełni zabudowane kąciki sanitarne. Wizytujący pozytywnie oceniają to, że zabudową kącików zostały objęte również umywalki, gdyż indywidualne poczucie wstydu osadzonych uzasadnia konieczność umożliwienia im mycia się i wykonywania czynności higienicznych poza zasięgiem wzroku osób trzecich.

Zakład Karny w Herbach nie jest jednostką przeznaczoną dla skazanych poruszających się na wózku inwalidzkim w świetle zarządzenia Dyrektora Generalnego Służby Więziennej Nr 55/13 z dnia 20 grudnia 2013 r. Mimo to, zgodnie z informacjami uzyskanymi od dyrekcji, w bieżącym roku planowany jest remont uwzględniający dostosowanie jednej z cel do potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchową.

4. Problemy systemowe

Problemem systemowym, którym zajmuje się Rzecznik Praw Obywatelskich, jest krajowy porządek prawny w zakresie normy powierzchni mieszkalnej przypadającej na więźnia. Obecny stan prawny budzi wątpliwości RPO w odniesieniu do podstawowych standardów praw człowieka i powziętych przez Rzeczpospolitą Polskę zobowiązań międzynarodowych. Rekomendacja Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (dalej: CPT, Komitet) skierowana do władz krajowych, określająca powierzchnię 4m^2 jako minimalny standard, znalazła się już w raporcie z wizyty Komitetu w Polsce w 1996 roku. W każdym kolejnym raporcie Komitet formułował zalecenie wskazując, że istniejąca w Polsce norma 3m^2 nie oferuje satysfakcjonującej przestrzeni życiowej, w szczególności w celach o względnie małym rozmiarze. Podczas ostatniej wizyty w 2013 r. Komitet zalecił polskim władzom dokonanie rewizji normy powierzchni mieszkalnej tak, aby we wszystkich jednostkach penitencjarnych na jednego osadzonego przypadają co najmniej 4m^2 w celach wieloosobowych i co najmniej 6m^2 w celach jednoosobowych, nie wliczając powierzchni kąpoków sanitarnych. W związku z powyższym, Rzecznik Praw Obywatelskich w dniu 24 maja 2016 r. wystąpił do Ministra Sprawiedliwości z prośbą o podjęcie inicjatywy legislacyjnej w przedstawionej kwestii. W odpowiedzi z dnia 23 czerwca 2016 r. Sekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości wskazał, że w chwili obecnej brak uzasadnionych podstaw do ingerencji legislacyjnej w zakresie zmiany art. 110 k.k.w., będącego podstawą obowiązującej w omawianym zakresie regulacji prawnej.

5. Obszary wymagające poprawy

a) Warunki bytowe

Wizytujący zwrócili uwagę, że nie do wszystkich cel mieszkalnych doprowadzona została ciepła woda. Z informacji uzyskanej od dyrektora jednostki wynika, że w chwili obecnej prowadzone są prace remontowe mające na celu udostępnienie ciepłej wody

we wszystkich celach, a planowane zakończenie prac przewidziane jest na listopad 2017 r.

Rzecznik Praw Obywatelskich konsekwentnie przedstawia Służbie Więziennej swoje stanowisko dotyczące potrzeby dostarczania ciepłej wody do cel, gdy infrastruktura techniczna na to pozwala. W jednostkach, w których istnieje taka możliwość, powinno prowadzić się przynajmniej okresowe dostawy ciepłej wody do cel mieszkalnych, tak aby umożliwić zaspokojenie potrzeb sanitarno-higienicznych osadzonych (np. wprowadzić dobowe harmonogramy określające godziny dostarczania ciepłej wody – rano, po obiedzie, przed snem). W jednostkach, w których nie ma możliwości dostarczenia do cel mieszkalnych bieżącej ciepłej wody, Służba Więzienna powinna zapewnić osobom pozbawionym wolności możliwość korzystania z czajników elektrycznych i grzałek, będących własnością osadzonych. W związku z powyższym, wizytujący zalecają kontynuowanie prac zmierzających do doprowadzenia ciepłej wody do wszystkich cel mieszkalnych.

Zgodnie z § 6 ust. 6 Zarządzenia Dyrektora Zakładu Karnego w Herbach nr 3/2017 z dnia 12 stycznia 2017 r. w sprawie porządku wewnętrznego w Zakładzie Karnym w Herbach osadzeni korzystają z kąpeli przynajmniej raz w tygodniu. Według informacji uzyskanych od osadzonych w trakcie przeprowadzonych rozmów, kąpiel odbywa się faktycznie tylko raz w tygodniu.

Wizytujący zdają sobie sprawę, iż wymieniony wyżej przepis porządku wewnętrznego stanowi przytoczenie obowiązujących w tym zakresie § 31 ust. 1 pkt. 3 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności, niemniej należy wskazać (Dz. U. z 2016 r., poz. 2231) oraz § 36 ust. 1 pkt 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania. Podkreślają jednak, że Rzecznik Praw Obywatelskich oczekuje wyższych standardów w wykonywaniu kary pozbawienia wolności, tj. standardów wyznaczonych przez Europejskie Reguły Więzienne i Reguły Mandeli, które nakładają do normalizacji warunków więziennych i upodmiotowienia więźniów. Ponieważ Służba Więzienna zobligowana jest do podejmowania działań, które są wyrazem podmiotowego traktowania każdego osadzonego, wizytujący rekomendują jak najszybsze umożliwienie więźniom odbywania dwóch kąpeli w tygodniu.

b) Traktowanie

Wątpliwości przedstawicieli KMPT wzbudził sposób przeprowadzania kontroli osobistych. W trakcie rozmów indywidualnych większość osadzonych wskazała, że kontrola osobista odbywa się w sposób przewidziany w § 68 pkt 5 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej (Dz. U. z 2016 r., poz. 1804), tj. w sposób dwuetapowy. Cześć z rozmówców poinformowała jednak, że kontrola przeprowadzana jest w dalszym ciągu jednoetapowo.

W związku z powyższym przedstawicieli KMPT zalecają każdorazowe przeprowadzanie kontroli osobistej w sposób dwuetapowy. Pomijając fakt uregulowania powyższej kwestii w cytowanym rozporządzeniu należy wskazać, że poszanowanie prawa osadzonego do intymności i godności osobistej oznacza również szacunek dla indywidualnego poczucia wstydu, które w przypadku pozostawienia tej osoby bez ubrania jest niewątpliwie naruszane. Warto odnieść się do stanowiska Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT) wskazanego w raporcie z wizytacji przeprowadzonej w Polsce w dniach 5-17 czerwca 2013 r., w którym wskazano, że *Kontrola osobista jest środkiem bardzo inwazyjnym i potencjalnie poniżającym. Z tego też powodu, uciekanie się do przeprowadzenia kontroli osobistej powinno być oparte na indywidualnej ocenie ryzyka i być poddane rygorystycznym kryteriom oraz nadzorowi. Powinno się podjąć wszystkie rozsądne wysiłki w celu zminimalizowania poczucia zażenowania; osoby osadzone poddawane kontroli osobistej normalnie nie powinny być zobowiązane do zdjęcia całego ubrania w tym samym czasie, np. powinny mieć prawo do zdjęcia ubrań powyżej pasa i do ubrania się przed zdjęciem pozostałych ubrań*¹.

W trakcie rozmów indywidualnych oraz oglądu cel odnotowano pojedyncze głosy świadczące o tym, że funkcjonariusze działu ochrony zwracali się do więźniów po nazwisku lub *na ty*, bez zachowania formy grzecznościowej *pan*. Należy przypomnieć, że zgodnie z treścią art. 27 pkt 2 ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 631 ze zm.) funkcjonariusze i pracownicy Służby Więziennej w postępowaniu wobec osób pozbawionych wolności są obowiązani w szczególności szanować ich prawa

¹ Pkt 106 Raportu z wizyty Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT) przeprowadzonej w Polsce w dniach 5 - 17 czerwca 2013 r.

i godność. Na konieczność wykonywania kary pozbawienia wolności z poszanowaniem godności ludzkiej wskazuje również art. 4 k.k.w. Przedstawiciele KMPT zalecają w związku z powyższym przypomnienie wszystkim funkcjonariuszom Służby Więziennej i pracownikom cywilnym pracującym w wizytowanej jednostce o konieczności zwracania się do osadzonych zgodnie z przyjętymi normami, w tym z zachowaniem formy grzecznościowej „pan”.

W trakcie rozmowy z jednym z osadzonych (mężczyzną w wieku 71 lat, cierpiącym na dolegliwości związane z kręgosłupem i inne schorzenia uniemożliwiające szybkie poruszanie się) wizytujący odnotowali, że został on doprowadzony na badanie lekarskie w kajdankach. Przedstawiciele KMPT podkreślają, że stosowanie środków przymusu bezpośredniego – a do takich należą kajdanki (art. 12 ust 1 ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1120) – ma charakter indywidualizowany i może nastąpić tylko pod warunkiem wystąpienia w konkretnym przypadku przesłanek ich zastosowania. Przesłanki te sformułowane są w art. 11 w/w ustawy. Ponadto środki przymusu bezpośredniego należy stosować z zachowaniem zasady konieczności (muszą być niezbędne do osiągnięcia celów, w jakich zostały zastosowane), proporcjonalności (muszą być zastosowane proporcjonalnie do stopnia zagrożenia oraz minimalizacji dolegliwości (art. 6 ust. 1 w/w ustawy). Nie można z góry przyjąć, że w każdym przypadku konwojowania osadzonego do placówek zewnętrznej służby zdrowia zachodzi któraś z przesłanek wymienionych w art. 11 ustawy (w szczególności obawa ucieczki). Każdorazowe, automatyczne stosowanie kajdanek uznać też należy za sprzeczne z zasadami wyrażonymi w art. 6 ust. 1 ustawy. Dlatego też przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur zalecają stosowanie podczas konwoju środków przymusu bezpośredniego tylko w wymagających tego, konkretnych przypadkach.

c) Prawo do informacji

Z rozmów z osadzonymi wynika, że mają oni niewielką wiedzę na temat funkcjonowania w Zakładzie *stanowiska BIP*. Zdaniem reprezentantów KMPT wskazane byłoby dotarcie z komunikatem dotyczącym możliwości korzystania z wyżej wymienionego narzędzia do wszystkich osadzonych. Ponieważ informacja o możliwości dostępu do wybranych stron internetowych została umieszczona w porządku wewnętrznym, wizytujący zalecają podjęcie innych działań mających na celu jej upowszechnienie (np. ogłoszenia nadawane przez radiowęzeł).

W bibliotece jednostki brakowało raportów z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur. W związku z tym, iż Biuro RPO w każdym roku rozsyła do jednostek penitencjarnych wspomnianą publikację, wizytujący zalecają jej udostępnienie osadzonym.

Na znajdujących się na korytarzach oddziałów mieszkalnych tablicach informacyjnych nie umieszczono adresów instytucji stojących na straży praw człowieka (m.in. Rzecznika Praw Obywatelskich z bezpłatną infolinią 800 676 676). Ponieważ zgodnie ze stanowiskiem zawartym w standardach CPT prawa osób pozbawionych wolności nie mają większej wartości, jeśli osoby te nie są świadome ich istnienia (§ 44 Dwunastego Sprawozdania Ogólnego Komitetu [CPT/Inf. (2002)12]), przedstawiciele KMPT zalecają wywieszenie wskazanych danych na tablicach informacyjnych.

d) Oddziaływania kulturalno-oświatowe i sportowe

Z rozmów z osadzonymi, w szczególności z osadzonymi młodocianymi, wynika, iż niechętnie korzystają oni z zajęć k-o oraz programów resocjalizacyjnych, ze względu iż jest ona dla nich mało atrakcyjna. W związku z powyższym przedstawiciele KMPT zalecają podejmowanie działań na rzecz większej aktywności wśród osadzonych z wymienionej grupy. Należy wskazać, że *Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT) trafnie zauważa, iż kluczowe znaczenie dla dobrego samopoczucia osadzonych ma odpowiedni program ich aktywności (praca, nauka, sport, itd.). Odnosi się to do wszystkich ośrodków pozbawienia wolności, zarówno do zakładów karnych, jak i aresztów śledczych. Komitet zauważył, że w wielu aresztach śledczych aktywność osób tymczasowo aresztowanych jest znacznie ograniczona. Organizacja zajęć w tego typu ośrodkach – gdzie dość szybko zmienia się skład osobowy – nie jest prostą sprawą. Oczywiście, nie można mówić w tym przypadku o zindywidualizowanych programach zajęciowych podobnych do tych, których można oczekiwać w zakładach karnych. Jednakże tymczasowo aresztowanych nie można skazać na trwającą kilka tygodni lub miesięcy bezczynność w zamkniętej celi, niezależnie od tego, jak dobre warunki bytowe panują w celach aresztu śledczego. Komitet uważa, że powinno dążyć się do zapewnienia, aby tymczasowo aresztowani w aresztach śledczych mieli możliwość spędzenia odpowiedniej części dnia (8 lub więcej godzin) poza celami, w celu podjęcia działalności o różnym charakterze (Fragment § 47 Drugiego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf. (92) 3]). Podobnie kwestia ta została przedstawiona w Europejskich Regułach Więziennych, które wspominają, że rygor panujący*

w jednostkach penitencjarnych powinien pozwalać więźniom na spędzanie jak największej liczby godzin w ciągu dnia poza ich celą dla zapewnienia właściwego poziomu ludzkich i społecznych interakcji (reguła 25.2). Przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur zalecają zatem podejmowanie działań na rzecz większej aktywności kulturalno - oświatowej wśród osadzonych oraz stworzenie warunków do częstszego przebywania poza celą mieszkalną.

Wizytujący uzyskali od dyrektora jednostki informację, że znajdujące się na terenie duży plac spacerowy, wykorzystywany kiedyś jako boisko, ma zostać zlikwidowany z uwagi na to, iż jeden z osadzonych uciekł z jednostki z terenu boiska. W ocenie przedstawicieli KMPT zmiana niniejszych planów i wykorzystanie boiska zgodnie z jego przeznaczeniem, przy równoczesnym uwzględnieniu aspektów ochronnych, w sposób znaczny urozmaiciłaby ofertę zajęć kulturalno-oświatowych, kierowanych do osób pozbawionych wolności.

Do dyspozycji więźniów pozostaje biblioteka centralna ze sporą liczbą publikacji. Nie ma wśród nich pozycji w alfabecie Braille'a oraz audio (tzw. audiobooków) dla osób niewidomych lub niedowidzących. Warto w tym miejscu przywołać opinię CPT, który trafnie zauważa, iż kluczowe znaczenie dla dobrego samopoczucia osadzonych ma odpowiedni program ich aktywności (praca, nauka, sport, itd.). Odnosi się to do wszystkich ośrodków pozbawienia wolności, zarówno do zakładów karnych, jak i aresztów śledczych. Przedstawiciele KMPT rekomendują, aby w przypadku przyjęcia do jednostki osób niewidomych zapewnić im dostęp do książek i czasopism w alfabecie Braille'a oraz w wersji audio.

e) Prawo do ochrony zdrowia

W dniach wizytacji w pomieszczeniach ambulatorium jednostki przeprowadzany był remont izby chorych.

W czasie indywidualnych rozmów część osadzonych wskazywała, że badanie lekarskie odbywają się co do zasady w obecności doprowadzającego funkcjonariusza Służby Więziennej. Przedstawiciele KMPT przypominają, że kodeks karny wykonawczy jako zasadę przyjmuje badanie skazanego bez obecności funkcjonariusza niewykonującego zawodu medycznego. W art. 115 § 8 k.k.w. przyjęto bowiem, iż skazanemu innemu niż określony w § 7a, świadczenia zdrowotne mogą być udzielane na wniosek osoby udzielającej świadczenia zdrowotnego, jeżeli jest to konieczne do zapewnienia jej bezpieczeństwa. Warto również wskazać w tym miejscu na wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 lutego 2014

r. (sygn. akt K 22/10), który rozpoznając wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich uznał obowiązujący wówczas przepis art. 115 § 7 k.k.w. za niezgodny z art. 47 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Zdaniem Trybunału prywatność jednostki, tam gdzie jest to możliwe, powinna być chroniona w imię fundamentalnej wartości konstytucyjnej, jaką jest godność człowieka.

W związku z powyższym, wizytujący zalecają przeprowadzanie badań lekarskich w sposób zgodny z postanowieniami k.k.w.

6. Zalecenia

Na podstawie art. 19 *Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania*, przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur zalecają:

I. Dyrektorowi Zakładu Karnego w Herbach:

1. stosowanie podczas konwoju środków przymusu bezpośredniego tylko w wymagających tego, konkretnych przypadkach,
2. każdorazowe przeprowadzanie kontroli osobistych osadzonych w sposób dwuetapowy;
3. przypomnienie personelowi jednostki o konieczności zwracania się do osadzonych zgodnie z przyjętymi normami;
4. przeprowadzanie badań lekarskich w obecności funkcjonariuszy niewykonujących zawodu medycznego tylko na wyraźne żądanie personelu medycznego;
5. wzbogacenie oferty kulturalno – oświatowej dla osadzonych;
6. kontynuację działań remontowych zmierzających do zapewnienia osadzonym możliwości odbywania dwóch kąpieli w tygodniu oraz dostarczenie ciepłej wody do wszystkich cel;
7. upowszechnienie wśród osadzonych wiedzy o możliwości dostępu do Biuletynu Informacji Publicznej oraz komunikatora internetowego Skype, a także udostępnienie raportów z działalności KMPT;
8. uzupełnienie tablic ogłoszeń poprzez wywieszenie danych teleadresowych Rzecznika Praw Obywatelskich;
9. zrealizowanie przedstawionych wizytującym planów remontowych